

พญาสัตตบรรณ...ความสวยสะพรั่งและกลิ่นหอมที่ประจำฤดูหนาว

ภญ.กฤติยา ไชยนอก

สำนักงานข้อมูลสมุนไพร

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สัญญาณที่บ่งบอกถึงการเข้าสู่ช่วงฤดูหนาวของประเทศเรา นอกจากการประกาศจากกรมอุตุนิยมวิทยาแล้ว ก็ยังมีอีกหลายสิ่งที่เราสามารถรู้สึกได้เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงสีของท้องฟ้า อากาศที่เริ่มเย็นลง บรรยากาศรอบข้างที่เปลี่ยนไป และอีกสิ่งที่เราคาดไม่ถึงก็คือกลิ่นของพืชชนิดหนึ่ง ที่ผู้เขียนเองก็ไม่แน่ใจว่าควรจะจัดคุณเธอให้อยู่ในกลุ่มของไม้ดอกหอมหรือไม้ดอกเหม็นดี ฮ่าๆๆๆ ใช่มั้ยคะ...เรากำลังพูดถึงกลิ่นของ “ดอกพญาสัตตบรรณ”

ภาพโดยคุณพิชานันท์ ลิแก้ว เจ้าหน้าที่ของทางสำนักงานฯ

พญาสัตตบรรณ หรือ Devil's tree ชื่ออื่น ๆ คือ สัตตบรรณ, ตินเปิดขาว, ปูแล มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Alstonia scholaris* (L.) R. Br. อยู่ในวงศ์ APOCYNACEAE (1-2) มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น สูงได้ถึง 30 ม. เปลือกต้นสีเทา มียางขาวมาก กิ่งแตกออกรอบข้อ ใบเดี่ยว เรียงรอบข้อ ๆ ละ 6-9 ใบ รูปขอบขนานแกมใบหอกกลับหรือรูปไข่กลับ กว้าง 2-6 ซม. ยาว 5-18 ซม. ปลายทู่กลม หรือเว้าเล็กน้อย ดอกช่อ ออกเป็นกระจุกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีขาวแกมเหลือง มีกลิ่นเฉพาะตัว โดยปกติจะออกดอกในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม ผลเป็นฝัก ออกเป็นคู่ รูปกลมยาว (1) สรรพคุณตามตำรายาไทยระบุว่า ราก ขับผายลม เปลือกต้น สมานลำไส้ แก้บิด แก้ท้องร่วง ขับพยาธิ แก้ไข้ แก้หลอดลมอักเสบ ขับระดู ขับน้ำนม รักษาแผลเรื้อรัง แก้ไอ รักษาเบาหวาน ใบ แก้ไข้ พอกดับพิษต่าง ๆ ดอก แก้ไข้ แก้โลหิตพิการ ยาง รักษาแผลเน่าเปื่อย แก้ปวดหู (1)

พญาสัตตบรรณเป็นไม้ประจำจังหวัดสมุทรสาคร หลาย ๆ พื้นที่ในเมืองนิยมปลูกไว้ริมถนน เพราะช่วยดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ดี ปลูกง่าย โตเร็ว ทนทานต่อทุกสภาพแวดล้อม ใบไม้ค่อนข้างร่วง มีทรงต้นที่

สวยงาม และให้ร่มเงาได้ดี แต่ก็ต้องแลกกับกลิ่นรบกวนที่จะมาปีละครั้งด้วยเช่นกัน ซึ่งกลิ่นของดอกพญาสัตตบรรณเกิดจากน้ำมันหอมระเหยหลายชนิด การวิเคราะห์ทางเคมีด้วยเทคนิค gas chromatography และ mass spectrometry (GC-MS) พบว่าในน้ำมันหอมระเหยจากดอกพญาสัตตบรรณมีสารเคมีมากกว่า 34 ชนิด โดยมีองค์ประกอบหลักคือ linalool (35.7%), *cis*- และ *trans*-linalool oxides (furanoid, pyranoid) (14.7%), α -terpineol (12.3%), 2-phenylethyl acetate (6.3%) และ terpinen-4-ol (5.6%) นอกจากนี้ยังมีสาร ethyl hexanoate, methyl และ ethyl octanoate, ethyl palmitate, 1,8-cineole, 2-phenylethyl acetate, 2-phenylethyl propionate, camphor, benzyl acetate, terpinen-4-ol, methyl และ ethyl salicylate, citronellol, γ -nonalactone, eugenol, และ methyl p-anisate ซึ่ง 90% เป็นสารที่มีออกซิเจนเป็นองค์ประกอบ (oxygenated compound) (3) จึงทำให้ดอกพญาสัตตบรรณมีกลิ่นฉุนที่รุนแรง และเป็นกลิ่นเฉพาะตัว หากสูดดมมากเกินไปอาจทำให้เกิดอาการเวียนศีรษะและคลื่นไส้ได้ สำหรับผู้ที่มีการแพ้ น้ำมันหอมระเหยเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว อาจมีอาการรุนแรงถึงขั้นอาเจียนได้

บางท่านอาจเคยได้ยินข่าวลือผิด ๆ เกี่ยวกับกลิ่นของดอกพญาสัตตบรรณที่ว่า “ดอกที่ส่งกลิ่นแรงๆ เป็นกลิ่นของไซยาไนด์ มีผลต่อระบบหัวใจโดยตรง และการหมუნเวียนของเลือดด้วย หากสูดดมนานๆ เกิดอาการเวียนหัว หน้ามืด บริเวณท้ายทอยจะมีอาการตึง อาจเกิดอันตรายต่อชีวิต ระบบหัวใจอาจล้มเหลวได้” (4) ซึ่งข่าวลือดังกล่าวไม่เป็นความจริง !!! ทั้งนี้ความเป็นพิษที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูออกดอกจะเกิดจากการแพ้กลิ่นของน้ำมันหอมระเหย และ/หรือ แพ้เกสรของดอกพญาสัตตบรรณ ไม่ได้เกิดจากพิษของไซยาไนด์ และขณะนี้ยังไม่มีรายงานการพบสารไซยาไนด์ในส่วนต่าง ๆ ของพญาสัตตบรรณ

แม้ว่าดอกพญาสัตตบรรณจะมีกลิ่นที่ใครหลายคนไม่ชอบ แต่การศึกษาในปัจจุบันพบว่า สารสกัดและสารสำคัญที่แยกได้จากพญาสัตตบรรณมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่น่าสนใจมากมาย เช่น ฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ ต้านการอักเสบ ต้านเซลล์มะเร็ง ต้านเบาหวาน ลดอาการวิตกกังวล ช่วยรักษาแผลในกระเพาะอาหาร ต้านเชื้อแบคทีเรีย และต้านเชื้อมาลาเรีย เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในการนำมาพัฒนาเป็นยาหรือผลิตภัณฑ์ที่ใช้เพื่อการบำบัด รักษา หรือบำรุงร่างกายในอนาคตได้ ดังนั้นการจัดการกับต้นพญาสัตตบรรณด้วยการโค่นทำลายทิ้งอาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดีนัก อาจลองย้ายไปปลูกให้ไกลจากแหล่งชุมชน หรือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการตัดแต่งกิ่งในช่วงที่มีการออกดอก

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่รอวิธีแก้ปัญหาย่างเหมาะสม ผู้ที่ไม่ชอบหรือมีอาการแพ้กลิ่นของดอกพญาสัตตบรรณควรหาทางหลีกเลี่ยง หรือเตรียมอุปกรณ์สำหรับป้องกันกลิ่นเพื่อรับมือกับฤดูหนาวที่มาพร้อมกลิ่นหอมหึ่งชวนให้สะพรั่งซึ่งกำลังจะมาถึงในอีกไม่ช้าค่ะ เป็นกำลังใจให้ทุกท่านนะคะ เราจะผ่านช่วงเวลานี้ไปด้วยกันค่ะ

เอกสารอ้างอิง

1. นันทวัน บุญยะประภัศร และอรนุช โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพร..ไม่พื้ที่บ้าน (3). กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชนจำกัด; 2542.
2. *Alstonia scholaris* (L.) R.Br. World Flora Online. [Internet]. 2012 [cited 2024 Oct 3]. Available from: <https://www.worldfloraonline.org/taxon/wfo-0001257712>
3. Dung NX, Ngoc PH, Rang DD, Nhan NT, Klinkby N, Leclercq P. (2001). Chemical composition of the volatile concentrate from the flowers of Vietnamese *Alstonia scholaris* (L.) R.Br., Apocynaceae. J Essent Oil Res. 2001;13(6):424–6. doi: 10.1080/10412905.2001.9699714.
4. ไทยรัฐออนไลน์. อย่าแชร์กันผิด อ.เจษฎา ชี้แจง "ต้นตีนเป็ด" แค่กลิ่นแรง แต่ไม่มีสารพิษ. [อินเทอร์เน็ต]. 2565 [เข้าถึงเมื่อ 10 ต.ค. 2567]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.thairath.co.th/news/society/2549606>